

Michael Sars — 1805–1869

AV

ERLING SIVERTSEN

(Tale på Høytidsdagen 26de februar 1963)

Navnet Sars her en egen klang i vår nyere, kulturelle historie, og markeres ved 3 særpregede personligheter. Professor JOHAN ERNST WELHAVEN SARS var en av de store støttepillarer i forrige århundres historieforskning, og hans stilling var, som professor Skodvin skriver, ikke ulik den som Brandes inntok i Danmark.

Professor GEORG OSSIAN SARS, bror av Johan Ernst, viet sitt 90-årige liv til zoologien. Hans veldige innsats i faget kan jeg ikke komme nærmere inn på her, men hvilken betydning han har hatt for havforskningen, og også de praktiske fiskeriundersøkelser, manifesterer seg daglig i kringkastingen i disse vintermånedene hvor vår store fiskerflåte med spenning og forventning følger meldingene om sildens eller torskens vandringer, fra havforskningsskipet «G. O. Sars».

Den tredje i dette trekløveret av ekstraordinære professorer ved Det Kgl. Fredriks Universitet i Kristiania, var MICHAEL SARS, far til de to foran nevnte. Alle 3 var medlemmer av vårt Selskab, og Michael Sars, som her skal være gjenstand for nærmere omtale, var en av de 4 som ble innvalgt i året 1835.

Michael Sars ble født i Bergen i året 1805 av foreldre skipper Michael Sars og hustru født Heilmann. Farsslekten stammet fra Nord-Tyskland, muligens Nord-Frankrig, morsslekten fra Livland. De var så vidt man kjenner til jevne, alminnelige mennesker, men dette passer ikke på sønnen.

Nei, Michael Sars var i sannhet en merkelig, sjelden og festlig «blomst» i det den gang meget karrige zoologiske miljø i Norge. Hans interesse for naturfag markerte seg tydelig allerede i skoledagene hvor han stadig streifet rundet i skog og mark, på fjellet og i fjæra, for å samle insekter, mineraler, snegler, muslinger, ja alt han kunne finne av dyr. Til å begynne med formanet lærerne ham til å slutte med dette, det gikk ut over de andre fagene, men katedralskolens lærde rektor, Arentz, og ikke minst konrektor Winding støtte og oppmuntret ham, både faglig og økonomisk. Typisk er vel den attesten han fikk av religionslæreren, A. Hysing: «Saavidt jeg kan skjønne er han den av Diciplerne i Bergens lærde skole, om hvem man kan gjøre seg det bedste Haab». Og i testimoniet av 1823 til Universitetet

sier rektor Arentz, etter å ha omtalt Sars' spesielle interesse for naturfag «Han vil vedblive at være en Gjenstand for vort Haab og vaare Ønsker, og engang vil han udmærke sig saavel i de øvrige Videnskaber, som i dem, for hvilke han allerede nærer saa megen Kjærlighed». — Ingen dårlig attest til en artianer.

Professor i zoologi ved Universitetet i Kristiania var dengang Jens Rathke. Han var som ung en lovende naturforsker, men ble etter hvert meget original og lite inspirerende. Michael Sars' interesse gikk derfor i denne tiden mere og mere

Michael Sars
(1805 — 1869)

over på fossiler. Sammen med professoren i bergvitenskap, Jens Esmark, som den unge student Sars faktisk stimulerte til dette, og sin senere svoger, Johan Sebastian Welhaven, foretok de omfattende innsamlinger rundt hovedstaden, Sammen med en annen ung naturforsker, Chr. Boeck, begynte han også å bearbeide trilobitene, og Sars må allerede i sine studenterdager betegnes som en foregangsmann på dette område.

I studieårene hadde Sars svært dårlig økonomi. Typisk er det, da han den første sommeren, i 1824, drog hjem til Bergen fra Christiania for, med en liten understøttelse fra universitetet å samle sjødyr, så gikk han hele veien.

Etter tre semestre ved universitetet måtte han ta huslærerpost, og var da i to år hos sogneprest Heidenreich i Smålenene. Ved siden av fortsatte han arbeidet med trilobitene, men leste også teologi, med tanke på å skaffe seg et levebrød.

Også i resten av studietiden underviste Sars som huslærer, nå i Kristiania, og i 1828 ble han cand. theol. med laudabilis. Dette resultat må betegnes som meget godt, da han under hele studietiden måtte tjene til livets opphold, samtidig som *det* han i realiteten studerte og interesserte seg for var mineralogi, paleontologi og zoologi. Karakteristisk er vel den uttalelsen hans gode venn Welhaven kom med, etter å ha hørt Sars preke hjemme i Bergen». . . en merkeligere preken hadde han aldri hørt, for den teologiske studenten hadde bare snakket om naturen og naturhistorien».

De første par år etter eksamen drev Sars privatundervisning og var også adjunkt ved Bergens katedralskole, men i 1830 søkte han og ble utnevnt til sogneprest i Kinn i Sunnfjord med bolig på Florø. Han hadde valgt dette kall bl. a. fordi han der var nær sjøen, og kunne fortsette sine marine undersøkelser, et arbeidsfelt som han var fullt klar over bød på mange og interessante forskningsmuligheter.

Sars hadde hittil bare utgitt et par mindre arbeider. De vakte ikke nevneverdig interesse, i hvertfall ikke innenlands, men særlig det ene var virkelig noe av en milepel, og varslet at her var en eminent forsker i anmarsj.

Florøoppholdet gjorde det mulig for Sars å fortsette og utvide sine undersøkelser. På dette isolerte sted, hvor det var 4 mil til nærmeste poståpneri, hvor han ikke hadde adgang til noe zoologisk bibliotek, bortsett fra de få verkene han privat hadde kunnet skaffe seg, hvor han måtte betjene et slitsomt sognekall med kirkene spredt opptil 3 mil fra prestegården, greide han å gjennomføre zoologiske undersøkelser på nye felter av marinbiologien, som vakte beundring og oppmerksomhet blant zoologer, ikke bare i Skandinavia, men over hele Europa og Amerika. Hans publikasjon «Beskrivelser og Iagttagelser over nogle merkelige eller nye i Havet ved den Bergenske Kyst levende Dyr» er faktisk sjarmerende lesning den dag idag, og ga støtet til nye retningslinjer for studiet av de lavere marine dyr. Det er meg en glede idag å kunne sitere Sars' slutningsord i sin foretale: «Ved godhetsfuld Understøttelse av Det Kongl. Norske Videnskabers Selskab har jeg seet mig istand til at oplyse Beskrivelserne ved medfølgende Plancher». Florøe Præstegaard den 12te Februar 1834. M. Sars.»

Gjennombruddet gjenspeilet seg også hjemme i det lille zoologiske miljø i Norge, slik at han i 1837 fikk et stipendium på 600 spesidaler til en lengere utenlandsreise.

Hans reiseberetning er yderst sjarmerende, og viser også hvilken posisjon han allerede nå inntok blant de ledende zoologer. I Paris blir han entusiastisk mottatt av Blainville, Milne-Edwards, Gaimard, Adouin o. fl., som anmodet han om å innlevere et sammendrag av sine undersøkelser til Det Franske Akademi, en ære som neppe ble svært mange til del. Han fortsatte til Bonn, Frankfurt, Leipzig og Dresden til Prag, hvor han holdt foredrag på Naturforskermettet der, om moluskenes utvikling, et emne som var helt nytt og vakte stor interesse. Så la han veien hjem over Hamburg og Kiel, til København, hvor han kom i nær kontakt med kapasiteter som Reinhardt, Jakobsen, Eschricht og Steenstrup.

Hans beretning viser ikke bare det zoologiske utbytte, men også hans rike menneskelighet. Storbyen Paris tiltalte ham ikke, i hvert fall ikke de trange skitne gatene, så han flyttet allerede etter et par dager ut til, som han selv betegner det, det halvt forgjættede land, Jardin des Plantes, hvor han frydet seg over de sjeldne planter og trær, og koset seg over dyrene i den zoologiske haven. Han nøt også kunstsamlingene, men først og fremst var det kirkene som interesserte ham, Notre Dame i Paris, Notre Dame de l'Epine i Champagne, katedralen i Metz, og ikke minst kirkene i Dresden. Etter å ha overvært en messe i den katoske kirke i Dresden er han helt overveldet: det vidunderlige samspill av koret, av det Kongelige kapell, og det herlige orgel, på bakgrunn av selve det praktfulle kirkebygg, «Aldrig i mit Liv har jeg været saa rørt, saa henrykt», skriver han selv.

Studiereisen varte ca. ½ år, og det er tydelig at den har gitt Sars nye impulser og friskt pågangsmot. Han var selv blitt mere klar over at hans arbeider ble høyt vurdert av Europas fremste zoologer, og at de med forventning så frem til hans fortsatte marine undersøkelser. Og han skuffet ikke. I 1839 kom hans avhandling om utviklingen hos mollusker, og i 1841 hans berømte avhandling om manetenes utvikling. Den ble utgitt i Wiegmanns «Archiv» i Berlin, men ble også oversatt til engelsk og fransk. En tilsvarende entusiastisk mottakelse har vel neppe noen norsk zoologisk avhandling fått.

I 1839 var Sars flyttet til Manger prestegjeld. Til tross for megen sykdom i familien, og den tid det tok å passe embetet, fant Sars anledning til å fortsette sine zoologiske studier. I 1844 kom hans neste pionerarbeide, om sjøstjernes utvikling, og året etter et bidrag til utviklingen hos leddormene.

Året 1846 ble et merkeår for Michael Sars. For det første ble han p. g. a. sine banebrytende zoologiske arbeider kreert til æresdoktor ved Zürich Universitet, og dertil kunne han utgi første bind av nasjonalverket «Fauna Littoralis Norvegiae», et praktverk etter datidens krav, i folioformat, og med en rekke plansjer. Dette var gjort mulig bl. a. ved et bidrag på 500 spd. fra Videnskabernes Selskab i Trondhjem. Hvordan dette verk, som nesten utelukkende bygget på Sars' egne undersøkelser, ble mottatt av zoologene, tør fremgå av hva den fremragende engelske marinbiolog Edward Forbes skrev: «Det er et høist beundringsverdige verk, og forfatteren er en av de største granskere av det liv, som rører i havet».

Sars' interesse for dyregeografiske problemer førte til at han gjerne ville undersøke faunaen i Nord-Norge, og i 1849 foretok han en 4 måneders undersøkelse, fra Lofoten til Hammerfest. Det interessante arktiske dyreliv han fant her førte til nødvendigheten av å sammenligne med sørligere dyreformer. I 1851 reiste han derfor til Adriaterhavet, og vinteren 1852-53 var han i Neapel og Messina.

I disse årene møtte Sars de fleste av datidens store zoologer. Av norske satte han særlig stor pris på Peter Christen Asbjørnsen. Asbjørnsen er vel mest kjent for sine eventyr, men dertil var han en fin zoolog. Og en passus i hans brev til professor Lovén, gir en god karakteristikk av Sars. Asbjørnsen skriver: «Det

gjør godt at see et saadant aabent freidigt Ansigt, som Sars'; at høre en saadan hjertelig latter som hans. . . . Jeg vil ikke tale om at jeg i videnskabelig Henseende virkelig profiterede mere at de faa Timer jeg var sammen med Sars, end af Andres semesterlange Foredrag».

I 1854 kom endelig den påskjønnelse som Sars for lenge siden burde fått, han ble utnevnt til ekstraordinær professor ved Universitetet i Christiania. I de 15 årene som fulgte utfoldet han, til tross for en tiltagende sykelighet, en intens virksomhet, og publiserte over 60 arbeider. Han beskrev echinodermer, molusker, vermes, krepsdyr, polyppdyr, ja endog små encellede dyr som foraminiferer. I tillegg til disse beskrivelser, hvorav mange den dag idag kan tjene som mønster for marinbiologer, tok han også opp en rekke faunistiske undersøkelser. Han sammenligner faunaen i Oslofjorden, som han spesielt studerte, med faunaen på Vestlandet, i Nord-Norge og Finnmark, og også med littoralfaunaen i Middelhavet.

Men det var ikke bare dyrenes geografiske utbredelse, også utbredelsen mot dypet interesserte Sars sterkt. Den vanlige oppfatningen var dengang at nedenfor 200–300 meters dyp var bunnen en ørken. Sars viste imidlertid, både ved sine egne undersøkelser og i samarbeide med sin sønn, G. O. Sars, at dette ikke var tilfelle. Mellom 350–800 meters dyp fant han hele 427 forskjellige arter, og han så ingen grunn til at grensen for dyrelivets utbredelse i havet ikke skulle gå langt dypere. — Det er ikke tvil om at han med disse undersøkelsene i en vesentlig grad bidro til at englenderne og amerikanerne utrustet sine store dyphavsekspedisjoner, bl. a. den berømte «Challenger»-ekspedisjonen i 1873–76. Nevnes må også Den Norske Nordhavsekspedisjonen i 1876–78. En spesiell honnør til vår klassiske, eminente havforsker var det også at fiskeridirektør Johan Hjort, da han i året 1900 fikk bygget vårt første havgående forskningsfartøy, døpte det «Michael Sars». — En videre bekreftelse på at Sars' oppfatning var riktig har de siste års dyphavsundersøkelser vist oss, hvor et relativt rikt dyreliv er påvist ned til de største dyp i oceanene, over 10.000 m.

I tråd med sine undersøkelser over sjø-dyrenes utbredelse i nåtiden, kom Sars også tilbake til sin hovedinteresse i studietiden, fossilene. Særlig var det nå kvartærtidens marine dyr som interesserte ham, og som han behandlet i flere publikasjoner. Også på dette felt er Michael Sars betegnet som en banebryter, han var den første som påviste at det var arktiske arter i vår fauna som ikke kunne forklares på annen måte enn at de måtte være etterleverte fra en tidligere tiders kaldere tidsepoke, og pekte hermed på vår reliktforskning.

Jeg har i det foregående måttet innskrenke meg til å nevne noen få eksempler fra Michael Sars' vidstrakte forskningsvirksomhet, som for en vesentlig del ble utført under yderst vanskelige forhold, isolert som han var i hele 24 år på Vestlandet, og hvor han samtidig måtte skjøtte sin embetsstilling som prest. Ja selv i Christiania var ikke forholdene lette, og han måtte år for år sloss med en vanskelig økonomi for å kunne underholde sin store familie. Desto mere imponerende er

alt han fikk utrettet. Henimot 100 avhandlinger rakk han å få publisert av høy kvalitet og banebrytende på en rekke områder. At samtiden verdsatte hans innsats, kanskje mere ute i verden enn de dengang gjorde i Norge, tør fremgå av at han var æresdoktor ved universitetene både i Zürich og Berlin, og at han også var medlem av hele 22 av de mest fremstående lærde selskaper i Europa så vel som i Amerika. Han var en av stifterne av Videnskaps-Akademiet i Oslo, og dets første sekretær.

Michael Sars hadde sin store styrke som selvstendig og original forsker. Som universitetslærer var han ikke spesielt egnet, og det var også hans forutsetning da han søkte til universitetet, at han skulle være fritatt for undervisningsplikt. Imponerende er det at han, ved siden av sin veldige forskerinnnsats, også hadde overskudd til å leve et rikt og lykkelig familieliv. En god støtte hadde han her i sin kone, Maren, født Welhaven som både på en beundringsverdige måte tok de vanskelige vestlandsår, var ham en fremragende støtte i Christianiatiden, og også etter Sars' død i 1869 holdt et åpent hjem, et kultursentrum i datidens Christiania, helt til sin død nesten 30 år senere. Typisk er sikkert fru Mathilde Schjøtt's uttalelse om at «da Sarsfamilien flyttet ind, blev Kristiania et lysere, gladere og vennligere sted». Og likeledes forteller hun at i Sars' hus «vanket berømte og uberømte kvinder og mænd om hinanden, og fra husets gode genius, fru Sars, utgik der til hver enkelt, varme stråler av hjertensgodhet og lune. Welhavens sarkasmer blev avdæmpet i denne atmosfære og her kunde Ole Bull finde den rette varme og forstaaelse for sin paa samme tid norske og sydlandske kunstnersjæl. Her saaes Magdalena Thoresen og Marie Colban og her kom en vakker dag Bjørnstjerne Bjørnson springende op kjøkkenveien og spurte etter Ernst. Siden ble Bjørnson en stadig og skattet gjest i huset».

Michael Sars' innsats ligger så nær opp til vår tid at det ikke er noen grunn til her å vurdere detaljene, jeg har bare kunnet gi enkelte spredte trekk fra hans liv, som forsker og som menneske. Hvordan hans forskningsinnsats vurderes tør fremgå av professor Hjalmar Brochs uttalelse: «Vi kan trygt stille ham opp side om side med matematikeren Nils Henrik Abel».

Forøvrig kan jeg henvise til de nedenstående biografier skrevet av konservator Nordgård, professor Broch, og professor Økland, hvorfra mange av de foran nevnte sitater er hentet. Og zoologene vil den dag idag ha glede og utbytte av å studere Sars' egne avhandlinger.

Man kan med full rett betegne Michael Sars som grunnleggeren av den moderne marinbiologiske forskning her i landet. Forgjengerne, Pontoppidan, Strøm og Gunnerus m. fl. var pionerer av den gamle skole, etterfølgeren G. O. Sars fortsatte sin fars livsverk og førte linjen videre opp til vår tid. Den innsats som far og sønn har gjort for zoologisk forskning kan neppe vurderes høyt nok, og jeg vil slutte med den karakteristikk som konservator Nordgård ga av dem i sin biografi fra 1918: «I den norske zoologiske videnskap rager Michael og Ossian Sars op som Glitretind og Galhøpig i vår alpine verden».

ANVENDT LITTERATUR:

- Michael Sars egne arbeider (se fortegnelse i Nordgårds og Øklands biografier).
NORDGÅRD, O.: Michael og Ossian Sars, Kristiania, 1918.
BROCH, HJALMAR: Zoologiens Historie i Norge. Til annen verdenskrig. Oslo 1954.
ØKLAND, FRIDTHJOF: Michael Sars. Et minneskrift. Det Norske Videnskaps-akademi i Oslo, 1955.
-